

temes-1)

JOAN SERRA I GIRONELLA. Associació de Masos de Torroella de Montgrí i l'Estartit
ANTONI ROVIRAS I PADRÓS. Can Quintana – Museu de la Mediterrània

ELS MASOS NOUS D'EN ROBERT. UNA DE LES DARRERES TRANSFORMACIONS AGRÍCOLES I SOCIALS A LA PLANA DEL BAIX TER

L'agricultura i la ramaderia són des de l'antiguitat unes de les principals activitats econòmiques als municipis del Baix Ter. Any rere any, la seva acció ha anat modificant aquest espai, sobretot a mesura que s'han introduït nous avenços tecnològics. En aquesta zona conflueixen el massís del Montgrí i la plana al·luvial del riu Ter, prop de la desembocadura al mar. A les edats antiga i mitjana els camps de conreu es concentraven en les parcel·les d'aspre del Montgrí; per contra, els terrenys propers al riu Ter, sotmesos a inundacions freqüents, restaven com espais d'aiguamolls, closes i boscos. Avui la situació és diferent: els principals terrenys agrícoles es troben a la plana i la gran majoria són de regadiu, amb plantacions de fruiters i camps de blat de moro, userda i arròs, entre altres. Aquest canvi ha estat un procés llarg, que ha durat més de cinc-cents anys, i els masos n'han estat protagonistes. A la pràctica ha representat el control, per part de l'home, de les inundacions degudes a aigües provinents del riu Ter i de torrents del Montgrí. La construcció dels masos nous d'en Robert, al començament del segle XX, és un dels darrers capítols d'aquesta transformació, que comporta la posada en conreu de zones fins aleshores poc productives i l'accés a la propietat de pagesos, molts d'ells antics masovers.

En relativament pocs anys, la plana del Baix Ter ha assistit a canvis espectaculars en la seva fesomia. Els darrers estudis duts a terme per hidrogeòlegs han demostrat que fa vint mil anys el nivell del mar es trobava 120 metres per sota del nivell actual. Sabem també que fa cinc mil anys el nivell del mar se situava en una cota semblant a l'actual i que la plana era un espai fangós cobert amb materials fluviomarins. La dinàmica del riu Ter va propiciar, a partir d'aquest moment, una ràpida aportació de sediments que anaren omplint la plana de terra i la transformaren en un medi cada cop més ferm i menys líquid, que més endavant faria possible una riquesa econòmica vinculada a l'agricultura.

No obstant això, fins als segles XVIII i XIX, la plana va ser en essència, tal com succeeix a tot l'espai mediterrani, un espai deltaic, poc segur, amb canvis constants i de difícil con-

trol per part de l'establiment humà. Les constants avingudes d'aigües dels rius que la inundaven la convertien en un lloc de difícil conversió econòmica. La tendència i la norma va ser, per aquest motiu, l'ocupació dels vessants del massís del Montgrí i dels petits turons que sobresurten de la plana. Aquesta ha estat la norma d'ocupació de l'espai al Baix Ter; així, la majoria de poblacions se situen en llocs allunyats de les aigües descontrolades.

Els principals episodis d'aquesta conquesta s'inicien a l'edat del bronze. Ara fa tres mil anys, al turó de la Fonollera, molt a prop del mar, a la platja de Pals, tenim coneixement que va establir-s'hi el primer poblat empordanès durant gairebé dos-cents anys. Des d'aquest turó, es tenia accés als recursos ma-

Els Mas Noguers cap a l'any 1920. La família Johera en van ser masovers des de la seva construcció fins l'any 1995. Foto: V. Farnoli (cedida per J. Johera).

rins i també als de la plana aiguamollenc del Baix Ter. A l'edat antiga, els establiments ibers i romans també preferien ocupar els vessants ondulats del Montgrí. Tot i que hi ha un establiment al llinard de la plana, com és el camp de la Gruta, preferien sempre ubicar-se en llocs elevats, al peu del massís.

En el moment del naixement dels pobles medievals, als segles IX, X i XI, la tendència continua sent idèntica. Torroella de Montgrí es troba en un punt elevat del territori i pobles com Bellcaire d'Empordà se situen en turons. Les vies de comunicació segueixen la mateixa tendència.

En la primera meitat de l'edat moderna la major part dels masos es continuen localitzant als vessants del Montgrí (Santa Maria del Mar, Torre Martina, Torre Bagura, Mas Ral, Mas Cassà i Torre Gran, entre altres) o en petits turons a la plana (Mas Pla, Mas Pinell i d'altres) (Vert, 1988), sempre a resguard de les avingudes d'aigües plujanes o del riu Ter. Alguns propietaris d'aquests masos s'enriquiran i esdevindran personatges influents. Molts d'ells veuran, en els terrenys de la plana, l'oportunitat d'ampliar les seves possessions. Així, durant el segle XVII i XVIII alguns assentaments de la plana evolucionaran cap a nous masos (Mas d'en Puig, Mas la Barraca i Mas Nou, entre altres) (Serra, 2010 a). És un procés progressiu de tala de boscos, d'obertura de nous recs, de dessecament de basses i d'augment de la superfície cultivable.

En aquest procés de colonització de nous espais a la plana del Baix Ter, el projecte de desviació del riu Ter hi va tenir un paper clau. A finals del segle XVIII, l'Estat espanyol redactà un pla per canviar el traçat del darrer tram del riu des de Torroella de Montgrí fins al mar. Fins llavors, la desembocadura es trobava al lloc conegut ara com Ter Vell, molt a prop de l'Estartit, seguint un traçat proper i paral·lel al massís del Montgrí que dificultava l'ocupació de les terres baixes perquè es trobaven sempre a mercè de les avingudes d'aigua. Quan a principis del segle XIX es va tirar endavant el projecte, la desembocadura es va traslladar pràcticament un quilòmetre al sud, al lloc conegut com la Gola. Aquest projecte permetia desviar la zona d'inundació més al sud. Tot i que els terrenys abans propers al riu continuaven sent punts on sovintejava l'aigua, s'obria la possibilitat d'activar-los econòmicament.

A finals del segle XIX, Robert de Robert i Surís, marquès de Robert i comte de Torroella de Montgrí, esdevé propietari de cinc masos (Torre Bagura, Mas Cassà, Mas Ral, Mas Boixò i la Galera), entre els nuclis de Torroella de Montgrí i l'Estartit (Serra, 2010 b). Tots aquests masos junts tenien una superfície propera a 140 ha, entre terrenys d'aspre dedicats als cereals, la vinya i l'olivera (a la zona més propera al Montgrí), closes parcialment cultivades i terres de regadiu, situades més a prop de l'antiga llera del Ter. La seva gestió probablement no era fàcil ni prou eficient, tant per les limitacions d'algunes parcel·les (salinitat, presència de basses temporals, risc d'inundacions o espais erms, entre altres) com per la

diversitat de persones que les treballaven (masovers, que residien a les masies, i arrendataris, coneguts com a vessaners). A començaments del segle XX el marquès de Robert inicia un procés de racionalització de l'aprofitament d'aquests

Les famílies Galià i Johera, un dia de sega. Van ser masovers del Mas de les Heures i del Mas Noguers, respectivament. Foto: A. Galià.

cinc masos, coneguts com a vells, que té com a fet més destacable la construcció, cap a l'any 1912, de vuit masos nous, la majoria dels quals reben noms de plantes (Mas de l'Arbre, Mas de les Heures, Mas de les Palmeres, la Terrera, Mas Noguers, Mas Llimoners, Mas Xifrers i Mas Llorers). Les reformes van ser motiu de reconeixements, tal com relata l'edició de *La Vanguardia* del 16 de gener de 1911: «està practicando labores de desfonde con arado Vernet, movido por malacate i saneamiento de terrenos, todo ello encaminado a un acertado plan de colonización».

Els terrenys dels cinc masos vells inicials es van repartir entre els tretze masos finals (cinc de vells i vuit de nous), de forma que a cada un d'ells (vells i nous) se'l va dotar d'una superfície de 10-11 ha. A cada mas se li va assignar una superfície equivalent de parcel·les d'aspre, closes i regadiu.

Tots els masos nous es van construir amb un mateix patró arquitectònic, que incloïa trets tradicionals i altres de més moderns. En part responien a la tipologia d'una masia tradicional: planta baixa amb quadres, porxo i cuina; primera planta amb quatre habitacions, i altell. Hi havia també trets d'una major modernitat: racionalització dels espais (habitacions més petites) i d'alguns elements constructius (parets més primes), i inclusió d'alguns elements poc freqüents (finestres a la planta baixa).

temes-1)

Els canvis efectuats tenien per objectiu l'assentament de noves famílies de masovers, de forma que tinguessin un vincle molt estret amb el seu mas. Així, el contracte inicial dels masovers els obligava a residir al mas i a conrear en exclusiva les seves terres. Les noves masies es van dissenyar com habitatges que permetien albergar poc més que els membres d'una família, el bestiar i les eines. Els terrenys de cada mas eren els justos per sustentar una economia familiar, que en bona part es basava en l'autoabastament. Tots tenien terrenys d'aspre per al conreu de cultius de secà, que els permetien produir pa, vi i oli, i d'altres més frescals on sembraven farratges i hortalisses.

Les transformacions també van fer possible que més endavant, poc abans o just després de la guerra civil de 1936-39, aquests masos poguessin ser comprats per agricultors, molts d'ells procedents de masoveries de les rodalies. El llavors propietari, Joaquim de Robert i de Carles, davant la inestabilitat política de l'època, va veure perillar les seves possessions i les va posar a la venda. El procés va anar acompanyat d'una gran conflictivitat social ja que, en la majoria dels masos, va representar la marxa dels masovers que hi residien per donar entrada als nous propietaris. Es va produir una partició definitiva de les propietats i l'accés a aquestes de molts pagesos, que les van adquirir per residir-hi i treballar-les.

Sense el coneixement de les reformes que van acompanyar la construcció dels masos nous d'en Robert i en van derivar, no és possible entendre la realitat actual d'aquest espai de la plana del Baix Ter. El procés va ser un pas decisiu per transformar una zona de grans masos, que havia estat sempre propietat d'hisendats adinerats i influents, on s'alternaven terrenys agrícoles amb altres de poc aprofitats, en la zona actual, caracteritzada per la presència d'un nombre elevat de masos amb una superfície relativament petita, que encara avui són majoritàriament propietat de pagesos o dels seus descendents, amb una presència important de terrenys de regadiu d'alta fertilitat.

Amb la construcció dels masos nous d'en Robert, a partir de l'any 1912, es tancava el procés de colonització de la pla-

na del Baix Ter iniciat feia tres mil anys al turó de la Fonollera, quan un grup humà va decidir assentar-se prop de la plana per accedir als recursos que els oferia.

La Torre Bagura, un dels cinc masos vells. Foto: J. Serra.

La conquesta de la plana no va ser, mai, una tasca fàcil per l'home, que es trobà sempre amb les mateixes dificultats d'accés a noves terres arreu de la Mediterrània. Les zones litorals posaren un preu molt alt abans de convertir-se en paisatges alimentaris. Fins que no va produir-se un procés col·lectiu lligat amb la disposició dels mitjans tècnics necessaris per alterar el curs del riu no va ser possible accedir als recursos de la plana.

En aquest trajecte històric va tenir un paper molt destacat el projecte de desviament del riu Ter, a principis del segle XX, que de retruc va permetre al marquès de Robert convertir uns terrenys de closes en agrícoles. La instal·lació d'uns masos nous de característiques arquitectòniques idèntiques recorda una colonització agrària que suposava que finalment havia conclòs amb èxit la conquesta de l'espai. ■

Bibliografia

J. MONTANER, *El flux hidrològic de la plana litoral del Baix Ter. Evolució fluvial, caracterització hidrològica i pautes de gestió*, 2010. Col·lecció Recerca i Territori, núm. 2.

J. SERRA, «Els nous masos dels segles XVII i XVIII. Els masos del Montgrí», *Papers del Montgrí*, núm. 31, 2010.

J. SERRA, «Els masos nous d'en Robert. Els masos del Montgrí», *Papers del Montgrí*, núm. 31, 2010.

J. VERT, «Pirateria i masos fortificats del Montgrí i del Baix Ter», *Papers del Montgrí*, núm. 7, 1988.